

Dames en heren,

Allereerst hartelijk dank aan Rolf Hage en Monique Brummans die mij gevraagd hebben om hier vandaag een nieuw project te presenteren, dat een vervolg is op het crowdsourcingsproject 'Goed Geregeld! Brabanders in het Bosch' Protocol'.

Het Bosch' Protocol is een van de belangrijkste bronnen van Den Bosch, met 620 seriële schepenregisters van 1366 tot ongeveer 1810. Als we kijken naar de personen en plaatsen die in die akten genoemd worden, dan bewijzen de protocollen van vóór 1500 dat Den Bosch een stad was met nationale en internationale uitstraling.

DIA

Op deze grafiek ziet u dat 30% van het middeleeuws protocol betrekking heeft op de stad zelf. De rest van de akten gaat voor het grootste gedeelte over

- personen en plaatsen in de gehele Meierij van Den Bosch
- dan over zo'n 135 Nederlandse steden, zoals bijvoorbeeld Aardenburg, Achel, Aduard (Groningen), Acqoy, Alblas, Alkmaar, Amersfoort, Amsterdam, Arnhem etc. via Delft, Den Haag, Deventer, Dordrecht, Gorinchem, Gouda, Haarlem, Leiden, Maastricht, Middelburg, Nijmegen, Roermond, Rotterdam naar Utrecht, Zutphen en Zwolle, om maar een aantal grotere plaatsen te noemen
- en verder over personen en plaatsen uit de direct omliggende landen als België en Duitsland. Bij de Belgische locaties zijn Brugge, Brussel, Gent, Leuven, Lommel, Luik, Maaseik, Mechelen en Sint-Truiden, en de abdij van Tongerlo sterk vertegenwoordigd. Bij de Duitse steden gaat het vooral om Keulen en Kleef.

- Maar de internationale component beperkt zich niet tot België en Duitsland, we hebben ook akten aangetroffen over Engeland, Frankrijk, Denemarken, Luxemburg, Zwitserland, Italië, Schotland en Spanje, en zelfs over Israël en Palestina.

Wat we bij dit overzicht wel moeten bedenken, is dat het over het algemeen bij deze buitenstedelijke akten indirect wel over personen of instellingen uit Den Bosch betrokken zijn. Denk alleen al maar aan de vele Bosschenaren met hun uitgestrekt onroerend goed bezit in de gehele Meierij, en aan de Bossche kloosters met hun binnen- en buitenlandse vertakkingen.

De schepenprotocollen van Den Bosch zijn uniek te noemen in de noordelijke Nederlanden. Er zijn wel andere steden met schepenregisters, maar die beginnen vaak later en zijn onvolledig. In middeleeuws Holland ontbreken de schepenprotocollen zelfs volledig, op een paar verspreide registers voor 1550 na.

DIA

Ontsluiting van de Bossche schepenregisters zal een enorme boost betekenen voor het historisch onderzoek, zoals dat ook gebeurd is in Leuven. Hier ziet u het logo van het Leuvense project Itinera Nova, waar vrijwilligers werken aan de ontsluiting van de Leuvense schepenprotocollen. Onder meer dankbaar gebruik makend van dit monnikenwerk was het mogelijk om studies te doen naar de sociaal-economische positie van vrouwen in

laatmiddeleeuwse steden, met name de positie van weduwen, van getrouwde vrouwen, en van wezen, naast het onderzoek naar strafbedevaarten, en – dat zal vooral de stadsarchivaris Rolf Hage aanspreken - schakingen. Ook de Gentse en Antwerpse schepenregisters zijn door historici voor uiteenlopende vraagstellingen geraadpleegd, bijvoorbeeld over bezitspatronen en sociale netwerken van stedelingen.

Het Bosch' Protocol is een intrigerende bron, vooral ook omdat die zo moeilijk toegankelijk is. En dat terwijl de uitdaging groot is om met de protocollen aan de slag te gaan, zeker nu alle registers gedigitaliseerd zijn en online staan. Iedereen kan wereldwijd het Bosch' Protocol raadplegen, ten minste kan dat proberen. Want het schrift is lastig, mede door de vele afkortingen, de teksten zijn tot in het midden van de zestiende eeuw in het Latijn, en niet onbelangrijk: in welk register ga je in hemelsnaam zoeken als je gegevens nodig hebt vanaf de zestiende eeuw?

DIA

Voor akten van vóór het jaar 1501 kunnen we zoeken met het fichier Smulders-Spierings. Dat geeft een goede eerste toegang, alleen staat op die fiches niets over de inhoud van het contract zelf. En van de oudste protocollen, van 1366 tot ca. 1426, dat is het gedeelte dat door Spierings gemaakt is, is de indicering erg globaal te noemen en niet altijd foutloos. Maar we hebben daar in ieder geval een ontsluiting op een acceptabel niveau, die verdiept is door de regesten en de aantekeningen die gemaakt zijn door Stan Ketelaars.

Voor de protocollen ná 1500 zijn in de achttiende eeuw op initiatief van het stadsbestuur van Den Bosch indices gemaakt. Velen van u hebben als vrijwilliger aan de digitalisering van die indices meegewerkt. Monique heeft al aangegeven dat daar haken en ogen aan kleven, we kunnen rustig zeggen dat van een adequate ontsluiting van de protocollen tussen 1501 en 1810 geen sprake is. Als men in die registers informatie wil zoeken, stuit dat op tal van problemen. Maar sommige onderzoekers hebben zich hierdoor niet laten weerhouden en zijn de registers te lijf gegaan voor hun eigen specifiek onderzoek. Ik noem hier bijvoorbeeld André van Amelsvoort en Hein Vera, die alle akten doorgeploegd hebben uit het kwartier van Oisterwijk en Kempenland. Zij hebben daarbij de 18e-eeuwse indices wel gebruikt en bij vergelijking met de originele akten constateerden zij ook een 'matige kwaliteit'. De indices bleken bij steekproeven vele foutieve lezingen te bevatten, zodat ze hun eigen index nu ook voorzichtigheidshalve voorzien van het predikaat: 'mit Vorsicht geniessen'.

Al jaren wordt het belang onderkend van de noodzaak van een goede ontsluiting van deze protocollen, en het lijkt er sterk op dat dit nu in een stroomversnelling is geraakt. Niet alleen dankzij de digitalisering van alle protocollen en de mogelijkheid tot crowdsourcing, maar vooral ook omdat mijn instituut, het Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, de ontsluiting van het complete Bosch' Protocol op het onderzoeksprogramma gezet heeft.

En niet alleen de digitale ontsluiting, maar ook de koppeling van al deze gegevens aan andere databestanden, waardoor een bigdata-corpus ontstaat met historische gegevens over een extreem lange periode (1366 tot 1811). Dit corpus kan verrijkt worden met andere digitale bronnen, zoals bijvoorbeeld de gedigitaliseerde criminele procesdossiers uit 1550-1803, de gedigitaliseerde rekeningen, koorboeken en wapenboeken van de Broederschap, de in ontwikkeling zijnde geo-gerefererde bestanden van het HISGIS-Den Bosch, de bouwhistorische en archeologische gegevens enz. Alles samen dus een enorm corpus, dat door Rolf Hage heel toepasselijk Bigboschdata genoemd wordt.

Het uiteindelijke doel, dat slechts mogelijk is door de vorming van dit bigdatacorpus én de inzet van nieuwe digitale technieken zoals Transkribus, is het maken van de Bosch

Time Machine, naar het voorbeeld van de Venice Time Machine. Ik wil u graag hierbij het filmpje van Venetië laten zien, dat een echt overdonderende indruk geeft van de mogelijkheden.

DIA (Venice Time Machine)

Ja, u ziet dat de Time Machine een fascinerend product is, en perfect uitvoerbaar voor steden als Den Bosch met zijn rijke stedelijke archieven en een hooggeprezen bouwhistorisch-archeologische dienst. En de Bossche Time Machine is het uiteindelijke doel waar mijn Instituut zich wil voor inzetten en waar het zich aan gecommitteerd heeft. Het wordt dan een van de vijftien Europese Time Machines, naast die van bijvoorbeeld Wenen, Parijs, Antwerpen, Budapest of Napels.

Maar net zoals in de andere steden, waar men aan dergelijke Time Machines werkt, moeten er betrouwbare data beschikbaar zijn. Er zijn weliswaar al veel data voorhanden, zoals bijvoorbeeld in de Bossche Encyclopedie van de net gedecoreerde ridder Ton Wetzel, of - op microniveau - het zojuist verschenen, prachtige boek over het huys van Boxtel in de Postelstraat. Maar voor een Bossche Time Machine missen we nog het kerndatabestand, het Bosch Protocol, en zeker de data uit de registers vanaf 1500. Omdat het Vele Handenproject 'Goed Geregeld' zo succesvol was en het niveau van de invoerders hoog, is voor de ontsluiting van deze registers opnieuw gekozen voor een crowdsourcingsproject. Bij deze kan ik u dan ook vandaag officieel dit nieuwe project aankondigen, dat volledig gericht zal zijn op de wetenschappelijke ontsluiting van de registers na 1500. Maar vooraleer u zich enthousiast in dit project stort: waar praten we concreet over?

DIA

Jaren geleden heb ik een berekening gemaakt voor de indicering van de registers van 1501 tot 1810. Om hoeveel akten zou het gaan en hoeveel tijd zou het kosten om die te indiceren? Ik kwam daarbij – schrik niet – tot 73 manjaren voor ca. 337.369 akten. Een onmogelijke taak voor 1 persoon. Maar dat was lang vóór het tijdperk van de digitalisering en het fenomeen crowdsourcing. De landelijke 'Vele Handen'-projecten hebben goed inzicht gegeven in de mogelijkheden van de inzet van vrijwilligers en de omvang van de projecten. In Amsterdam worden met Vele Handen miljoenen notarisakten geïndiceerd (1.045.984 scans). Den Bosch wordt met het aantal van 337.369 akten dus wel een monsterklus, maar vele handen maken licht werk. En vooraleer iedereen bij die aantallen scans de moed verliest: als we met ca. 50 personen zouden kunnen indiceren, dan is daar ongeveer anderhalf jaar voor nodig.

DIA

Hoe gaan we dit aanpakken?

Om te beginnen gaan we niet indiceren binnen Vele Handen, maar binnen de crowdsourcingsmodule van Atlantis. Voor het Stadsarchief is dit een logische keuze, omdat alle scans van de schepenregisters al in Atlantis staan en het portaal dan op die website kan draaien.

U ziet hier een willekeurig voorbeeld van de invoer van gegevens van woningkaarten in Atlantis. De module voor het Bosch' Protocol is nog in de ontwerpfase, die kan ik u jammer genoeg nog niet laten zien, maar die zal dezelfde functionaliteit hebben als in Vele Handen en op dezelfde manier werken.

We willen graag beginnen met de registers uit 1501, omdat we dan een directe aansluiting hebben met de ontsloten registerreeks tot 1500. Bovendien vormen de 16^e-eeuwse registers de

verbinding met het oudste overgeleverde cijnsregister van Den Bosch uit 1520 (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Archief van de Rekenkamer, inv. nr. 45067).

Als we dus de akten uit 1501-1520 indiceren, dan kan dit hiaat opgevuld worden.

En als we klaar zijn met de registers tot 1572, dan hebben we de verbinding gemaakt met het tweede cijnsregister uit 1573 ('s-Hertogenbosch, BHIC, archief van de Raad en Rentmeester-Generaal der Domeinen, inv. nr. 280).

Het startpunt is dus duidelijk, 1501, alleen zit hier een kleine complicatie bij: deze akten zijn namelijk tot ongeveer midden van de zestiende eeuw in het Latijn. Maar dat is een minderheid van de stukken.

DIA

Om u te overtuigen van het nut van dit werk, laat ik u hier een dia zien met links het schepenprotocol, en rechts de index die daar in de 18^e eeuw op gemaakt is. Als je de twee scans vergelijkt, dan valt op dat de akten die links een hele pagina beslaan op het protocol, overeenkomen met de tekst rechts boven de blauwe streep. Dat betekent dat een volle pagina tekst in het schepenprotocol, in de index teruggebracht is tot 5 regels tekst. Er ontbreken dus een hele hoop essentiële gegevens.

Kijken in detail naar de scan links die in het kader bij de blauwe pijl staat, dan staat daar dat Jan, zoon van wijlen Wouter Aertszoon, een weiland in Oirschot verkocht heeft aan Wouter van den Merevenne; terwijl in de bijbehorende index rechts in het kader bij de blauwe pijl alleen maar staat 'Jan Aerts land Oirschot'. Ik denk dat niet treffender kan aangetoond worden waarom het noodzakelijk is dat de schepenprotocollen echt goed geïndiceerd gaan worden.

Waar iedereen altijd tegenaan loopt, is de zogenaamde normalisatie van persoons- en plaatsnamen. Met andere woorden: hoe nemen we de namen uit de protocollen over? Nemen we die letterlijk over zoals die in de akte staat, zoals bij Vele Handen gebeurd is? Of gaan we de namen standaardiseren en normaliseren? En als we dat doen, welke naam wordt er dan gekozen? Er bestond vroeger immers geen standaardspelling, soms wordt een naam in 1 akte zelfs op verschillende manieren geschreven. En ons doel is natuurlijk een correcte koppeling van namen en personen.

Om een willekeurig voorbeeld te geven: in de Latijnse akten vinden we de naam Hubertus, en in de Nederlandse akten staan een aantal verschillende vormen, zoals Huibert, Huibrecht, Hubrecht, Huben, en dat dan nog allemaal in verschillende spellingsvormen met i en y. Maar het gaat hier wel degelijk om een en dezelfde persoon: Huib, familienaam van Olden.

Voor de persoonsnamen zou het - puur vanuit het Bosch' Protocol gezien - handig zijn om aan te sluiten bij de naamgeving door Smulders en Spierings. Maar dan zouden we onszelf te kort doen, want het is de bedoeling om de namen niet alleen te linken aan andere akten in de protocollen, maar ook aan andere gegevensbestanden. Wat we moeten bereiken met de indicering is een koppeling van de historische gegevens uit de schepenprotocollen aan alle andere digitale naambestanden. In overleg met de dataspecialisten van mijn Instituut is dan ook gekozen voor een dubbel invoerveld: 1 voor de invoer van de naam zoals die in de akte staat, en 1 voor de genormaliseerde naam.

DIA

Die normalisatie is natuurlijk een heikel punt, maar daar kunnen we profiteren van bijzonder onderzoek, dat heel toepasselijk NAMES heet. Binnen dit project is een tool ontwikkeld om

de problemen op te lossen die zich voordoen bij spellingsvariaties, fouten en varianten bij persoonsnamen in historische documenten.

Concreet betekent dit dat we dadelijk over een semi-automatische methode beschikken om de voor- en familienamen uit het Bosch' Protocol te standaardiseren.

Net als bij de persoonsnamen leveren ook de plaatsnamen problemen op bij de invoer. Want sommige toponiemen zijn niet eenduidig te herleiden: is Traiectum nu Utrecht of Maastricht; is Gestel nu Sint-Michielsgestel, Moergestel, Gestel onder Eindhoven of Luyksgestel?

Interessante puzzels, net zoals de namen van straten of van oude panden.

Het lijkt de beste optie om twee velden aan te maken bij de crowdsourcing: een voor de naam uit het schepenprotocol, en een voor de genormaliseerde naam. Ook de historische namen van huizen zullen in een apart veld opgenomen worden.

En naast de persoons- en plaatsnamen worden nog een aantal velden ingevoerd, zoals uiteraard de correcte datum en het soort akte.

DIA

Naar verwachting zal in het voorjaar de module van Atlantis met de invoervelden klaar zijn, en dan beleggen we een aparte bijeenkomst voor iedereen die aan dit ambitieuze project wil meewerken. Ik hoop van ganse harte dat zich veel vrijwilligers opgeven die ook aan het Vele Handenproject meegewerkt hebben, want door dit crowdsourcingsproject kunnen we niet alleen de schepenregisters van na 1500 ontsluiten voor nieuw onderzoek, maar tegelijkertijd de bouwstenen leveren voor BoschData en de Bosch Time Machine. Aan iedereen die zich geroepen voelt: mail naar dit adres en meld u aan. Wij zullen u met open armen ontvangen, Ik dank u.

Transkribus

Vanaf 1500: R 1270, okt. 1501-sept. 1502 tot en met R 1279 (okt. 1509-sept. 1510) : 4 dezelfde secretarissen die elk duizenden folia geschreven hebben.

H. Pelgrom: 629 folia van 1501-1510, maar hij is al actief vanaf 1472

N. Kuyst: van 1497 tot 1533!

P. v. Os sr.: van 1497 tot 1547

S. v. Couderborch: van 1501 tot 1522